

УДК 334.7:378.14(477.43)

**Людмила
Коваль**

Ректор Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту, доктор економічних наук, доцент

**Вікторія
Церклевич**

Проректор з науково-педагогічної та виховної роботи Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту, кандидат педагогічних наук, доцент

ІНТЕГРАЛЬНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНАВАННЯ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ ТА КООПЕРАТИВНОЇ ОСВІТИ: ВІДПОВІДІ НА ВИКЛИКИ ХХІ ст.

Стаття присвячена обґрунтуванню інтегральних зasad функціонування та розвитку споживчої кооперації та кооперативної освіти у контексті викликів ХХІ ст. Методика дослідження включає ідеї синергетики про складність освітніх систем, концепції єдності та взаємозумовленості освітніх явищ і процесів, теорію наукового пізнання, провідні ідеї методологічних підходів до підготовки фахівців у ХХІ ст. (діяльнісний, компетентісний, системний). Лаконічно визначено зміст глобальних викликів, що постають перед традиційною парадигмою вищої освіти. Обґрунтовано раціональні підстави зародження та реалізації ідеї кооперативної освіти як функціональної складової споживчої кооперації (освітня система у системі економічній). Простежено зміни у кооперативній освіті упродовж ХХ ст., представлено модерні інтерпретації змісту дефініцій "кооперативна освіта", "кооперативне навчання" у ХХІ ст. Представлено механізм інтеграції ланок "наука – освіта – виробництво" за посередництва навчальної платформи як інноваційного освітнього інструменту (досвід освітньої діяльності Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту).

Наукова новизна полягає в тому, що вперше здійснено комплексне трактування сучасного змісту дефініцій "кооперативна освіта", "кооперативне навчання"; представлено механізм інтеграції ланок "кафедра — навчальна платформа (віртуальне навчальне підприємство ПАТ "Шанс") — базове підприємство" у структурі ЗВО підприємницького типу; віртуальне навчальне підприємство обґрунтовано як навчальну платформу, діяльність якої побудована на змодельованих наскрізних ситуаціях, що виникають у фаховій діяльності й реалізуються у формі навчально-дидактичної гри.

Із практичного погляду обґрунтовано доцільність і окреслено змістові лінії досвіду упровадження інноваційного освітнього інструменту — віртуального підприємства як навчальної платформи для освітнього процесу.

Ключові слова: споживча кооперація, кооперативна освіта, кооперативне навчання, заклад вищої освіти, навчальна платформа, віртуальне навчальне підприємство.

У ХХІ ст. найпотужнішою рушійною силою економічного розвитку і нарощування конкурентоспроможності країн на міжнародних ринках є сфера виробництва знань та ефективність їх використання. Успішність вибору та реалізації інноваційної стратегії держав значною мірою визначає рівень вищої освіти у побудові наукомістких економічних систем, оновлення технологій роботи з інформаційними потоками та ефективність у формуванні компетенцій персоналу.

Новітня доба — це новітні виклики і для кооперативної освіти. Вони зумовлені загальносвітовою кризою традиційної системи вищої освіти (зокрема й кооперативної) та ринковими трансформаціями вітчизняної споживчої кооперації, яка є соціально орієнтованою, хоча й абсолютно ринковою структурою з усіма притаманними їй ознаками. Для осiąгнення місії вищої школи на глобальному рівні необхідне ретельне вивчення та усвідомлене сприйняття унікального досвіду освітньої системи споживчої кооперації України, історичного шляху її фундації та становлення, орієнтованості на вирішення економічних, соціальних, освітніх цілей. Вживаючи словосполучення "унікальний досвід" ("унікальний" — неповторний, неперевершений, винятковий згідно з тлумачним словником української мови), маємо на увазі доведену життєздатність кооперативної освіти, освітні послуги якої користуються попитом в умовах реального ринкового середовища, за відсутності будь-якого державного фінансування, субсидіювання тощо.

Висвітленню місії, ролі вищої освіти у ХХІ ст. присвячені фундаментальні праці теоретиків постіндустріального суспільства Д. Белла, П. Друкера, В. Іноземцева, М. Кастельє, М. Портера, Е. Тоффлера ін. Окремі аспекти досліджуваної проблеми представлені у працях фундаторів теорії людського капіталу (Т. Шульца, Г. Беккера, М. Блауга), у працях українських учених, присвячених побудові інноваційної моделі розвитку (зокрема С. Вовканиця,

А. Гальчинського, В. Гейця, М. Долішнього, С. Злупка, О. Лапко, А. Чухна, В. Семиноженка, Б. Маліцького та ін.). Визначення ролі вищої освіти як елемента і важливого інструмента ринкової економіки було здійснене у дослідженнях К. Корсака, І. Кравченко, Д. Богині, В. Куценко, Е. Лібанової. Питанням розвитку вищої кооперативної освіти присвячена низка праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед них вирізняються фундаментальні дослідження “Кооперативна освіта в Україні” М. Алімана, С. Купрія, Ф. Ленченко, В. Щербатюка; “Споживча кооперація України: від зародження до сьогодення” (за заг. ред. проф. С. Гелея).

Вказані аргументи на користь актуальності проблеми зумовлюють такі завдання статті:

- лаконічно визначити зміст глобальних викликів, що постають перед традиційною парадигмою вищої освіти;
- обґрунтувати раціональні підстави зародження та реалізації ідеї кооперативної освіти як функціональної складової споживчої кооперації (освітня система в економічній системі), простежити зміни у кооперативній освіті упродовж ХХ ст.;
- представити модерні інтерпретації змісту дефініції “кооперативна освіта”, “кооперативне навчання”;
- представити механізм інтеграції ланок “наука — освіта — виробництво” за посередництва інноваційного освітнього інструменту (досвід освітньої діяльності Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту).

Від часів фундації завданнями вищої освіти (університетів, академій, колегіумів, інститутів тощо) було акумулювання наукових здобутків, формування визначеного типу світогляду, елітарних цінностей у системі суб'єкт-суб'єктних стосунків між професурою та студентством з орієнтацією на практичне їх використання в економічній, політичній, гуманітарній сферах діяльності. Перші університети, до освітніх програм яких входили філософія, богослов'я, астрономія, медицина, хімія, математика, були зорієнтовані на надання як фундаментальних, так і прикладних знань. Саме університетам людство завдячує процесу формування світської інтелігенції — основи середнього класу, який, у свою чергу, виступає соціально-економічною, політичною основою сучасного суспільства.

Відомо, що перший університет був створений у 1088 році. За майже тисячу років потому цивілізаційне обличчя світу змінилося, відповідно, змінилась і та інституція, котру сьогодні ми називаємо інститутом вищої освіти. Основними, на нашу думку, стали такі глибокі зміни:

1) вища освіта перестала бути привілеєм обраних — еліти, аристократів, найбільш інтелектуально обдарованих особистостей, у ХХІ ст. ми спостерігаємо масовізацію вищої освіти. П. Друкер стверджує, що відбувається рух від суспільства, в якому кар'єра і рід занять переважно визначалися при наро-

дженні, до суспільства, в якому свобода вибору буде сприйматись як належне"¹. Таким чином, замість обмеженого вибору приходить його надлишок;

2) вища освіта як факт вже не є гарантією успішного працевлаштування, певного економічного та навіть соціального статусу, це лише формальна (а нерідко — далеко не головна) підстава для того, щоб на це претендувати;

3) незважаючи на прикладний характер сучасної вищої освіти, її отримують, аби працювати у певній галузі; однак нині вища освіта переживає кризу. В усі часи вища освіта дещо відставала від темпів розвитку суспільства, економіки, науки, практики. У наш час розвиток економіки є надшвидким, тому вища освіта відстає помітніше. "Нездоланне відчуття кризи, яке більшою чи меншою мірою поширилося серед філософів, теоретиків і практиків освіти, — це нинішнє втілення "життя на роздоріжжі", що породжує гарячковий пошук нового самовизначення, а в ідеальному випадку і нової ідентичності, — мало пов'язане з виною, помилками, недоглядом професійних педагогів, так само як і з промахами теорії освіти, воно випливає із всезагального розпаду особистості, її нерегульованості й приватизації процесу її формування, запереченні авторитетів, поліфонії цінностей, що проголошуються"². Криза у системі вищої освіти є складовою світової кризи, яка включає також: старіння інститутів, ідеологій, цінностей, стилів життя, екологічної, демографічної і, звісно, фінансової та економічної криз³;

4) щоб бути ефективною, сучасна вища освіта має остаточно відмовитись від формули "знання, уміння і навички" і перейти до формування особистісної фахово компетентності особистості, яка усвідомлює необхідність прогресивних змін, саморозвитку, самовдосконалення упродовж життя і змін, за потреби, сфери і пріоритету фахової діяльності;

5) ці тези посилює зростання ролі інформації, що вже сьогодні виступає провідним фактором суспільних перетворень. "Зростання інформаційного потенціалу створить сильну психологічну залежність людини від потоку даних. Окремі соціологи назвали ХХІ ст. століттям розсіяного натовпу: суб'єкт перебуває біля екрана (телевізора, комп'ютера, мобільного телефону), унаслідок чого загострюється конфлікт внутрішнього світу віртуалізованої людини із тим зовнішнім світом, з яким вона здійснює віртуальне спілкування і який є недоступним для неї у соціальному сенсі. Наразі відбувається революція в структурі розподілу часу, яка докорінно змінить зміст трудових процесів, відносини зайнятості, функціонування ринків праці, але насамперед —

¹ Друкер П. Эпоха разрыва: ориентиры для нашего меняющегося общества / П. Друкер. — М. : Вильямс, 2007. — С. 256.

² Бауман З. Индивидуализированное общество / З. Бауман. — М. : Логос, 2005. — С. 160.

³ Кравченко О.С. Динамика социологического воображения : всемирная культура инновационного мышления / О.С. Кравченко. — М. : Анкил, 2010. — С. 282.

способи отримання людиною знання та інформації у межах освітніх процесів. Індивіду потрібно буде робити вибір із великих і масивних потоків даних. Це “підвищить вимоги до планування, а також до рівня індивідуальної освіченості людей”⁴;

6) слід враховувати також ментальні освітні особливості, характерні для більшості країн пострадянського простору:

- надзвичайно низький рівень співпраці закладів вищої освіти (далі — ЗВО) та потенційних роботодавців; багатьох прогалин у підготовці вдалося б уникнути, якби роботодавці усвідомили вагомість фактора оптимального підбору персоналу серед найбільш вмотивованої, інтелектуальної, креативної молоді — старшокурсників та випускників ЗВО, масово упроваджували стратегію “допідготовки” молодого фахівця конкретно “під” власне підприємство, установу, організацію;

- затеоретизованість навчального процесу, у результаті чого навіть найкращий випускник “багато знає, та мало вміє”;

- неадекватність очікувань сьогоднішнього студента, його близького оточення щодо працевлаштування, адже нереалістичність мислення, низька мотивація до фахового вдосконалення призводять до того, що для значної частини сучасних випускників диплом про вищу освіту стає “пам’ятником втраченому часу та грошам”.

Саме тому вища освіта як значущий, а можливо, і центральний елемент ринкової економіки стоїть на порозі наймасштабніших за всю історію цивілізації трансформацій.

Переходячи від загального до конкретного, зупинимось на раціональних причинах та історичних передумовах формування системи вітчизняної кооперативної освіти. Понад 100 років тому видатний економіст Джон Стюард Мілль у виступі на конгресі британських кооператорів зауважив: “Освіта є бажаною для усього людства; це життєва необхідність для кооператорів”⁵. Видатний ідеолог кооперативного руху минулого століття М. Туган-Барановський першим поставив питання про виховну роль споживчої кооперації, що могла бути реалізована лише через систему кооперативної освіти. Дослідник історії кооперації Поділля Б. Кузіна наводить дані про масове видання, починаючи з 1905 року, брошур, довідників, іншої літератури, де в доступній формі висвітлювались ідеї взаємодопомоги, переваги підприємництва на кооперативних засадах, надавались практичні поради щодо організації спілкової справи. У квітні 1910 року, на виконання рішень I та II з'їздів кооператорів Поділля про навчання службовців для споживчих товариств, губернське зем-

⁴ Образование в информационном обществе. Издание ЮНЕСКО для Всемирного Саммита по информационному обществу. — СПб, 2004. — С. 23.

⁵ Цит. за: Гагієва А.К. Исторический опыт и проблемы образовательной деятельности потребительской кооперации России в 20—90-е годы XX века : автореф. ... д-ра ист. наук / А.К. Гагієва. — Саратов, 2006. — 46 с.

ство організувало курси, де читали лекції такі відомі організатори кооперації, як Й. Волошиновський, С. Лехнович, О. Довнарович, М. Цихоцький, П. Сиверинчук. Слід відзначити теоретичну глибину та масштабність навчальної програми, що містила такі розділи: загальний нарис стану кооперації у Західній Європі та Подільській губернії, об'єднання кооперативів, з'їзди, союзи, гуртки; організація й особливості діяльності споживчої кооперації, утворення і діяльність артільної кооперації, підтримка земством, Державним банком, управління у справах дрібного кредиту роботи кредитної кооперації⁶. Таким чином, історія кооперативного руху в Україні синхронна у часі з системною освітньою діяльністю кооператорів.

У 20-х роках ХХ ст. відбувся справжній “освітній вибух” щодо створення технікумів — радянська країна відчувала гостру потребу у кваліфікованих кадрах, передусім з технічною освітою. Аналогічна ситуація склалась у системі споживчої кооперації, яка займала провідні позиції у торгівлі, заготівлях, переробці сировини, сервісній сфері. Саме тому більшість вітчизняних кооперативних ЗВО були створені у цей період. НЕП 1922—1928 років посилила позиції кооперації і сприяла значному збільшенню кількості освітніх кооперативних установ: у 1932—1933 роках діяли сім кооперативних інститутів (у Києві та Луганську по два, Дніпропетровську, Харкові, Одесі — по одному), 33 кооперативних технікуми (зокрема у нинішній Хмельницькій області) і 89 кооперативних шкіл. Така освітня мережа вражає як кількістю, так і територіальним охопленням та формує у дослідників уявлення про масштаби потреби у підготовлених кадрах⁷.

У 1932 році відбулось чергове коригування політичного курсу на утвердження пріоритетної форми державної торгівлі. Споживчу кооперацію звинуватили у тому, що вона “не зуміла вчасно перебудувати свою роботу до умов соціалістичного будівництва”. Показово: у 1931 році держсектор у торгівлі займав лише 15,5 %, у 1933 — 34,6 %, у першому півріччі 1934 року зрівнявся з показниками споживчої кооперації і вже не поступався першістю. Наступ авторитарного комуністичного режиму тривав — частка роздрібного товарообороту споживчої кооперації скоротилася у 1935 році з 69,9 до 19,3 %. Характеризуючи позиції споживчої кооперації окресленого періоду, вазначимо, що з 1935 року головним спектром дій галузі було визначенено торговельне обслуговування здебільшого сільського населення. Таким чином, 1930—1940-ві роки стали найскладнішим періодом для кооперативних ЗВО.

⁶ Кузіна Б.С. Історія споживчої кооперації Поділля. 1861—1914 рр. / Борис Кузіна. — Хмельницький : Видавець ГП Цюпак, 2010. — С. 121—122.

⁷ Соціалістичний кооперації більшовицькі кадри : постанови та матеріали Всеукраїнських нарад у справі готовування кадрів споживчої кооперації України (жовтень 1932 р.) / відпов. ред. Петрова, Макаренко, Мондрус і Гафанович. — Х. : Вид-во Наркомпостачання УСРР, 1933; Рекрут В.П. Особливості організації кооперативної освіти споживчої кооперації України у 30-х рр. ХХ ст. / В.П. Рекрут // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. — 2010. — № 3 (42). — С. 121—131.

Однак кооперативні лідери добре усвідомлювали значення кадрів для ефективної діяльності споживчої кооперації, тому лише після подолання лихоліття Другої світової війни розпочинається масштабна розбудова кооперативної освітньої мережі.

Завершення радянської доби ознаменувало і завершення соціалістичного експерименту в економіці. Відтак перед споживчою кооперацією України постають аналогічні для всіх суб'єктів ринкової економіки завдання і виклики. Змінюється і парадигма вищої кооперативної освіти — коледжі, інститути, університети перестають бути виключно корпоративними освітніми установами, що забезпечують кадрами споживчу кооперацію. Відтепер індикатор їхньої успішності — якісні освітні послуги, попит на які — головний аргумент їх суспільного визнання, основне джерело функціонування і розвитку. Таким чином, коло споживачів освітніх послуг розширяється — кооперативні ЗВО готують кваліфікованих фахівців не лише для споживчої кооперації, але й загалом — для галузей економіки України, виконуючи місію формування найціннішого — людського капіталу.

Заситуємо дисертацію О. Вітохіної “Порівняльно-педагогічний аналіз професійної кооперативної освіти в Росії та Великої Британії”, яка цілком актуальна і для української вищої кооперативної освіти: “Аналіз і оцінка системи професійної кооперативної освіти демонструє, що вона є складною поліфункціональною системою господарства країни. Кооперативна освіта виявилась одним із небагатьох соціальних інститутів, що продемонстрував не лише стійкість до руйнівних впливів, але й прагнення до розвитку зі значимих напрямів”⁸.

Класичним історичним прикладом установи кооперативної освіти може бути школа міста Нім у Франції. Створена у 1886 році як гурток робітників, згодом, під керівництвом видатного економіста Шарля Жіда, вона стала провідним освітнім центром кооперативного руху. Аналогічні завдання виконували заклади середньої спеціальної кооперативної освіти австро-угорської Словенії (1901), навчальна група з основ кооперації у Галлі в Німеччині (1911), Соціальний аргентинський музей, кооперативна школа у коледжі Св. Фоми Аквінського у Квебеку (1916). У Рейк'явіку, Ісландія, перший кооперативний коледж був заснований у 1918 році, кооперативний коледж та Фонд Горация Планкетта для досліджень у сфері кооперації Великої Британії почав роботу в 1919 році; з 1920 року діє школа для німецьких споживчих кооперативів і перші шведські науково-дослідницькі групи. Серед інших значимих освітніх кооперативних закладів — Американський інститут кооперації

⁸ Вітохіна О.А. Сравнительно-педагогический анализ профессионального кооперативного образования в России и Великобритании [Эл. ресурс] / О.А. Вітохіна : автореф. дисс. ... канд. пед. наук по специальности : “Теория и методика педагогического образования”. — Белгород, 2004. — Режим доступа: <http://www.dissertcat.com/content/sravnitelno-pedagogicheskii-analiz-professionalnogo-kooperativnogo-obrazovaniya-v-rossii-i-v>.

(1925), Спеціальна кооперативна школа у Франції (1926), Промислова кооперативна школа в Японії, Передовий кооперативний коледж у Швеції (1927), Кооперативний коледж у Данії (1932), Інститут з дослідження сутності кооперації у Франкфурті (1937), Кооперативний інститут Перу (1940), Шахабський кооперативний інститут в Ірані (1942), Кооперативний коледж Західної Нігерії (1943), Кооперативний інститут міста Сідней в Австралії (1945).

В економічно успішних країнах сьогодні створені цілі мережі кооперативних професійних навчальних закладів, мета яких — здійснення освітньої діяльності: Кооперативний коледж у Лафборо (Велика Британія), міжнародні кооперативні курси при Вісконсінському університеті у Медісоні (США), в університетах сера Джорджа Вільямса і Шербурука (Канада), у французькому Інституті кооперації у Парижі, у кооперативних навчальних та дослідницьких інститутах Варшави, Будапешта і Праги, у Шведському кооперативному центрі, при фондах Фрідріха Еберта, Конрада Аденауера, у Науковому кооперативному центрі Німеччини, аналогічних закладах Ізраїлю, Індії та Філіппін тощо⁹. Таким чином, вища кооперативна освіта — це, по суті, світова мережа, що є елементом мережі бізнесової. Вона має власну філософію, принципи, методи, що безпосередньо пов'язані з діяльністю кооперативних підприємств.

Сучасна світова мережа закладів кооперативної освіти зумовлює звернення до модерного розуміння словосполучення “кооперативна освіта” і “кооперативне навчання”. Соціальний зміст кооперативної освіти як способу життя і підприємництва відображені у влучному вислові А. Тойнбі: “Початкове навчання забезпечує держава, релігійне виховання — церква, технічну і вищу освіту — підприємці, держава та університети, кооператори ставлять за завдання освіту громадян”. Класичне трактування змісту кооперативної освіти, що консолідується із принципами кооперації, визначеними Міжнародним кооперативним альянсом (International Co-operative Alliance, ICA), зокрема принципом 5 “Освіта, професійна підготовка та інформація”: “кооперативи забезпечують освіту і професійну підготовку своїх членів з тим, щоб вони могли ефективно сприяти розвитку кооперативів”. На особливу увагу заслуговує модель кооперативного навчання як ефективна форма організації освітнього процесу, освітня програма, що успішно упроваджується Асоціацією кооперативної освіти Канади. Кооперативні програми — це спосіб навчання, за якого теоретична освіта в аудиторії комбінується з ефективною практикою на підприємстві. “Кооперативний студент, якого відправляють на практику, ставиться до неї більш, ніж серйозно. По-перше, це реальні гроші, які він заробляє своєю працею, по-друге, це безцінний досвід, який складається із

⁹ Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. — М.: Начала, 1997. — 242 с.

вирішення конкретних виробничих завдань. Адже досвід — це те, чого не можна навчити, його можна тільки напрацювати. Кооперативний студент починає формувати мережу професійних знайомств. Його досвід відобразиться у резюме і списку рекомендацій, які він сміливо зможе представити майбутньому роботодавцю. І дуже часто буває так, що практиканта, який зарекомендував себе з позитивного боку, працевлаштовують¹⁰.

Наведемо стандарти кооперативної програми навчання:

- студент повинен брати участь у процесі, а не просто бути спостерігачем;
- студент повинен одержувати матеріальну винагороду за свою роботу;
- прогрес студента має відбуватися під наглядом Асоціації;
- тривалість практики має складати принаймні 1/3 від тривалості навчання.

Ефективність кооперативних освітніх програм є настільки високою, що майже кожен провідний коледж і університет пропонує сьогодні програми кооперативної освіти. Сигналом до інтенсивної інтеграції кооперативних освітніх структур у світовий науковий та бізнес-простір є також відкриття в червні 2014 року за рішенням комісії ООН з питань освіти науки і культури кафедри ЮНЕСКО “Освіта для стійкого розвитку кооперативів” при Білгородському університеті кооперації, економіки і права¹¹.

Не менш значимим для освітньої практики є вивчення методологічного феномену “кооперативного навчання”, представленого у спільній праці американських дослідників Д. Джонсона, Р. Джонсона, К. Сміта¹². Автори стверджують, що міф про індивідуальну геніальність і особисті досягнення занадто глибоко вкоренився в американській культурі. На противагу автори представляють результати дослідження, що проводились у США упродовж 35 років і дозволили виявити п'ять основних закономірностей кооперативної роботи як базової аудиторної методики навчання.

1. Позитивна залежність. Успіх кожного студента залежить від сумлінності інших студентів. Студенти навчаються взаємної відповідальності та роботи в команді. Кожен учасник несе відповідальність за результат групової діяльності.

2. Безпосередня підтримка. Студенти підтримують один одного у процесі обміну думками, джерелами та матеріалами, під час оцінювання сегмента

¹⁰ Кооперативные образовательные программы в Канаде [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://www.cafce.ca/about-us.html>.

¹¹ Образование в информационном обществе. Издание ЮНЕСКО для Всемирного Саммита по информационному обществу. — СПб, 2004. — 120 с.; Кафедра ЮНЕСКО — очередная ступень развития кооперативного образования [Эл. ресурс] // Белгородская правда. — Режим доступа: <http://belpravda.ru/news/03.7.14-3338.html>.

¹² Кооперативное обучение возвращается в колледж [Ел. ресурс] / Девід В. Джонсон, Роджер Т. Джонсон, Карл А. Сміт. — Режим доступу: http://charko.narod.ru/tekst/sb_ref_2001/05_cooperl2.pdf.

роботи, виконаної заради спільногого результату. Вони взаємно пояснюють новий матеріал і допомагають заповнювати прогалини у знаннях.

3. Відповіальність. Кожен студент бере участь у роботі групи і робить власний внесок у вирішення спільної проблеми.

4. Соціальна компетентність. Студенти навчаються взаємної довіри й поваги шляхом аргументованого представлення власних позицій, узгодження суперечностей і розв'язання конфліктів.

5. Власна оцінка. Студенти вчаться оцінювати власний внесок в успіх групової роботи, аналізувати використані методи роботи і причини невдач.

Теоретичні викладки доповнюються переконливими цифрами: "У період з 1924 по 1997 рік у США було проведено 168 досліджень, спрямованих на порівняння впливу кооперативного, конкурентного та індивідуального навчання на досягнення осіб у віці від 18 років. Результати демонструють, що кооперативне навчання сприяє індивідуальним досягненням краще, ніж конкурентні (коєфіцієнт ефективності становить 0,49) або індивідуальні підходи (коєфіцієнт ефективності 0,53). Це означає, що студенти коледжу, досягнення яких оцінювалися б на рівні 50 % у конкурентній роботі, отримають 69 % за умов кооперативного навчання; студенти, які б оцінювались на рівні 53 %, отримають 70 %" ¹³. Своє дослідження автори завершують класичним і загальновідомим прикладом про Мікеланджело та розпис склепіння Сікстинської капели. Насправді геніальному художнику допомагали 13 осіб. В. Воллес, біограф Мікеланджело, зауважує, що видатний художник був керівником добре організованої спілки підприємців. Таким чином, не пошук "талановитого однака Мікеланджело" у студентському середовищі, а можуть не поєднання індивідуальних та колективних зусиль, продемонстроване кооперативною командою Мікеланджело, може бути використане у будь-якій студентській аудиторії.

Основні течії у розумінні дослідниками понять "кооперативна освіта", "кооперативне навчання" відображені на рис. 1.

Розуміння принципів кооперативної освіти з позицій сьогодення вимагає звернення до найвиразніших змістових ліній вищої кооперативної освіти в сучасній Україні. Тривалий процес розвитку системи вищої освіти дозволяє виділити кілька історичних типів її парадигм: академічну, культурно-ціннісну, технократичну, професійну, гуманістичну. Специфіка вищої кооперативної освіти полягає у поєднанні у її змісті професійної парадигми, коли наука виконує функцію виробничої сили, що розвиває техніку і виробництво, а вищівська підготовка є відповідлю на соціальне замовлення держави і суспільства, та гуманістичної парадигми. Головною цінністю гуманістичної парадигми є те, що в умовах ЗВО всі студенти повинні отримати універсальну

¹³ Кооперативное обучение возвращается в колледж [Ел. ресурс] / Дэвид В. Джонсон, Роджер Т. Джонсон, Карл А. Смит. — Режим доступа: http://charko.narod.ru/tekst/sb_ref_2001/05_cooper2.pdf.

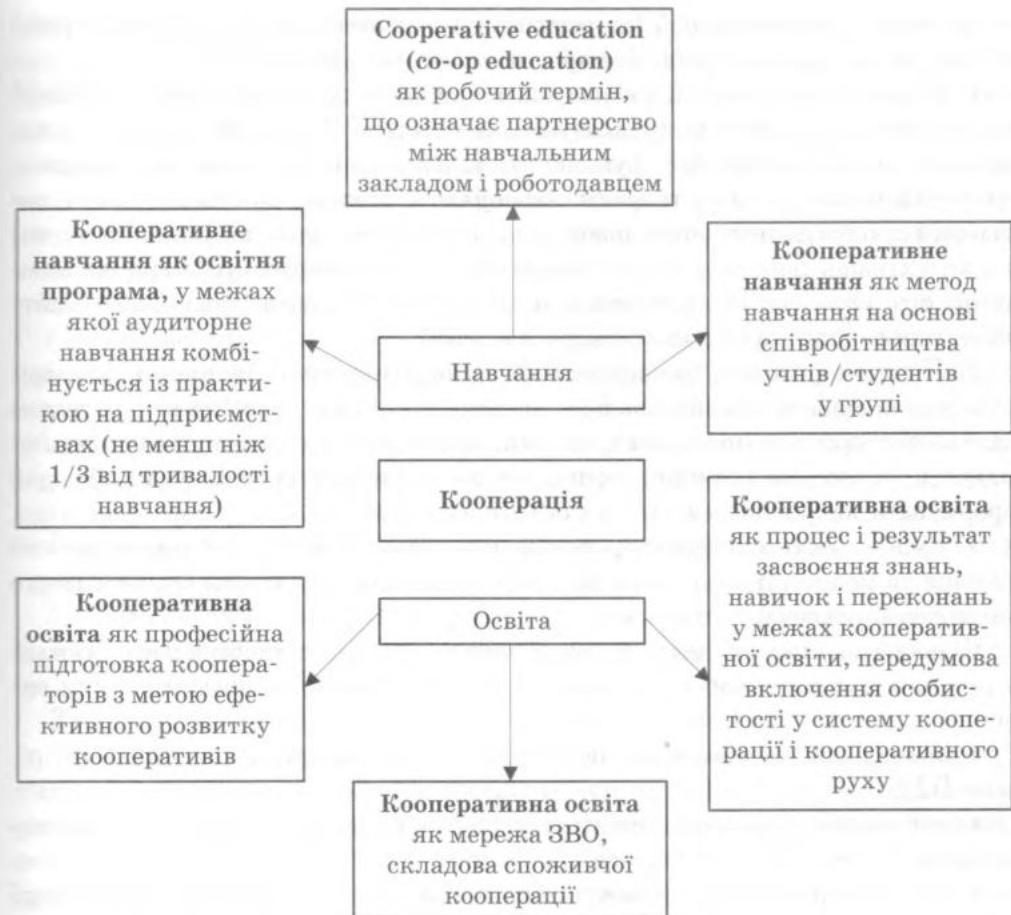

Рис. 1. Концептуальний підхід до дефініцій “кооперативна освіта”, “кооперативне навчання”

освіту й обрати сферу професійної діяльності не лише за ознакою соціальної значущості, але й за покликанням, що забезпечує самореалізацію особистості.

Увага до переосмислення місції вищої школи та змісту вищої освіти посилюється футурологічними прогнозами. Так, французькі футурологи у загальних рисах визначили три етапи нового, ХХІ, ст.: до 2020 року — занепад старого суспільства, 2020—2060-ті роки — епоха освіти, 2060—2100-ні — суспільство звільнення і свободи¹⁴. Але якою має бути ця освіта?

Сьогодні ми особливо гостро усвідомлюємо кризу класичної системи вищої освіти, яка безпосередньо дотична і до кооперативної освіти. В основі кризи

¹⁴ Корсак К. Погляд ноофтутурології на науки і вищу освіту ХХІ століття / Костянтин Корсак // Вища школа. — 2014. — № 7. — С. 48; Корсак К. Про перспективи відвернення цивілізаційних колапсів / Костянтин Корсак // Вища школа. — 2015. — № 7-8. — С. 86—94.

— комплекс суперечностей (за результатами контент-аналізу десятків статей та дописів на форумах роботодавців та пошукачів роботи):

1. Поряд зі значною кількістю випускників із бакалаврським і магістерським ступенем роботодавці вказують на нестачу “фахівців, готових виконувати складні професійні функції та завдання, із широким світоглядом, професійним мисленням і творчим потенціалом, здатних до безперервного навчання і продукування нових знань, з навичками злагодженої та конструктивної колективної роботи у нових умовах або непередбачуваних ситуаціях, оперативного розв’язання можливих проблем” (за даними офіційного сайту об’єднання організацій роботодавців України).

2. Суперечність між бажанням роботодавця отримати “готового” кваліфікованого працівника та небажанням витрачати час і ресурси (на рецензування навчальних програм і програм практики, організацію якісної практики (відповідно до критеріїв і вимог), навчання на виробництві, стажування), щоб сформувати кадровий резерв “зі студентської лави”.

3. Суперечність між декларуванням необхідності підготовки компетентного фахівця та недостатністю уваги до нової парадигми підготовки компетентного викладача-практика.

Кілька слів про викладачів вищої школи. Згідно з новими вимогами до отримання вченого звання доцента, претенденти мають відповісти таким вимогам:

- знання англійської мови, підтверджene сертифікатом (не нижче за рівень B2);
- публікації у виданнях, що індексуються у провідних міжнародних наукометрических базах Web of Science або Scopus;
- міжнародний досвід: стажування в країнах — учасниках Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) або членах ЄС, але МОН України має намір розширити цю вимогу і додати як варіант участь у міжнародних дослідницьких проектах;
- участь у роботі не менш ніж однієї наукової конференції (конгресу, симпозіуму, семінару), проведеної у країнах — членах ОЕСР або ЄС.

Це вітчизняні вимоги. Звернемось також до параметрів ефективності викладача, окреслених вимогами світового рейтингу “The QS World University Rankings”:

- репутація в академічному середовищі (40 %);
- цитованість наукових публікацій представників університету (20 %);
- співвідношення кількості викладачів і студентів (20 %);
- ставлення роботодавців до випускників (10 %);
- відносна кількість іноземних викладачів і студентів (по 5 %).

Зважаючи на те, що сучасний ВНЗ — це осередок науки, особливих претензій вимоги рейтингу не викликають. Але якщо “книжна” наука давно і безнадійно відстала від виробничих, торговельних, сервісних інновацій, ви-

никає запитання: а де ж вимоги до всезагального стажування викладачів на прогресивних підприємствах-лідерах галузей? І чи не замалу частку (лише 10 %) в авторитетному рейтингу має думка роботодавця — головного суб'єкта ринкового середовища? Часто можна почути твердження: вища школа має продукувати і продавати наукові ідеї для бізнесу. Немає заперечень. Але спочатку слід досконало вивчити це бізнесове середовище зсередини, а вже потім іти до студентів в аудиторію. І зі студентами, компетентно, — у сферу реального виробництва товарів або послуг.

Викладені аргументи спрямовують нас до окреслення зasad діяльності ЗВО підприємницького типу, що в ідеальному вигляді функціонує як повноцінний суб'єкт ринкового середовища. Концепція підприємницького університету консолідується з тезою, викладеною у Законі України "Про вищу освіту" щодо створення умов для посилення співпраці, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях.

На наше переконання, перетворенню ЗВО у підприємницьку структуру сприятиме реалізація таких заходів:

- 1) розвиток інфраструктури (центри підприємництва (бізнес-лабораторії і бізнес-інкубатори), реальні підприємства, віртуальні навчальні підприємства (у ХКТЕІ — ПАТ "Шанс"));

- 2) бізнес-дослідження як пріоритет наукової діяльності;

- 3) формування підприємницького способу мислення і поведінки студентів шляхом побудови навчального процесу на основі роботи у наскрізних ситуаціях професійної діяльності (у ХКТЕІ — технологія продуктивного навчання);

- 4) виховання підприємницької культури та культивування духу підприємництва.

З огляду на викладене вище у структурі ЗВО підприємницького типу мають перебувати такі об'єднання:

- "ЗВО — науково-дослідницький інститут (відділ) — підприємство";
- "кафедра — базове підприємство".

Механізм інтеграції ланок "наука — освіта — виробництво" в освітній діяльності ХКТЕІ базується на упровадженні інноваційного освітнього інструменту — віртуального підприємства ПАТ "Шанс", яке є центральним елементом навчальної платформи інституту. Таким чином, структура "кафедра — базове підприємство" у ХКТЕІ доповнена і має вигляд: "кафедра — навчальна платформа (віртуальне навчальне підприємство ПАТ "Шанс") — базове підприємство". Системну взаємодію всіх елементів цієї складної системи (кафедра, студенти, віртуальне підприємство ПАТ "Шанс", підприємства — соціальні партнери: підприємства споживчої кооперації, підприємства інших форм власності, стратегічний партнер — всеукраїнська мережа гіпермаркетів будівельних матеріалів "Епіцентр К") відображенено на рис. 2.

Рис. 2. Схема інтеграції ланок “наука — освіта — виробництво” на основі навчальної платформи

Поява концепції віртуального підприємства пов’язана із публікацією монографії В. Давидова “Віртуальна корпорація”. Згідно з засадами цього дослідження, віртуальне підприємство створюється шляхом відбору потрібних організаційно-технологічних, фінансових, матеріальних та інших ресурсів з різних підприємств. Це приводить до формування гнучкої і динамічної організаційної системи, найбільш адаптованої для швидкого випуску нової продукції та її оперативного постачання на ринок.

Віртуальне навчальне підприємство як інноваційний освітній інструмент ХКТЕІ — це навчальна платформа, діяльність якої побудована на змодельованих наскрізних ситуаціях, що виникають у фахової діяльності і реалізують-

ся у формі навчально-дидактичної гри. У Хмельницькому кооперативному торговельно-економічному інституті охарактеризована навчальна платформа діє з 2005 року.

Організаційна структура віртуального підприємства ПАТ “Шанс” ХКТЕІ відображена на рис. 3.

Для реального змістового наповнення підрозділів віртуального підприємства ПАТ “Шанс” використовуються результати роботи реальних підприємств — соціальних партнерів, а також діючих підприємств — структурних підрозділів інституту (НВК ХКТЕІ кафе “Меркурій” із мережею буфетів, навчальний готель). Завдяки системній співпраці вдалося сформувати бази даних наскрізних ситуацій фахової діяльності, масиви первинних документів, що у сукупності із сучасними програмними продуктами формують могутнє, практико- та компетентісноорієнтоване освітнє середовище ХКТЕІ.

Застосування практики навчальних платформ (реальних і навчальних) у ЗВО створює вигоди для всіх суб'єктів ринку:

- Студент здобуває практичні навички у процесі навчання (шляхом роботи у наскрізних ситуаціях професійної діяльності на конкретних посадах у підприємствах-навчальних платформах), відбувається синхронне з навчанням стажування на виробництві або у сфері послуг; здійснюються прикладні професійні наукові дослідження, у результаті чого формуються реальні професійні компетенції.
- Викладач будує освітній маршрут за траєкторією “академічний базис — бізнесове середовище — ринкові технології”, професійно трансформуючись з талановитого теоретика у фахівця-тренера.
- ЗВО, будуючи освітню діяльність на основі віртуального навчального підприємства, яке виступає ефективним “містком” у співпраці із підприємствами-партнерами, здійснює перехід від академічної до академічно-підприємницької структури, де реалізуються кооперативні стартапи, проводяться тренінги та ефективні курси з підвищення кваліфікації як викладачів, так і працівників реального сектору економіки. Таким чином, виконуються головні завдання якісної підготовки фахівців у ЗВО: формування фахових компетенцій; розробка та впровадження сучасних форм, методів та технологій навчання; створення організаційних основ підготовки студентів до проведення самостійної науково-дослідницької роботи у сфері професійної діяльності; адресна підготовка спеціалістів для підприємств різних галузей.
- Роботодавці із “надавачів баз практики” перетворюються на центри “допідготовки фахівця” під специфіку конкретного підприємства з можливістю працевлаштувати найкращих, повноцінно реалізуючи принцип соціального партнерства.
- Регіон і об'єднані територіальні громади отримують ефективну зайнятість для випускників шляхом узгодження попиту та пропозицій у системі “ринок праці — ринок освітніх послуг”.

Рис. 3. Організаційна структура віртуального навчального підприємства ПАТ “Шанс”

Висновки

Історія споживчої кооперації та становлення вищої кооперативної освіти України тісно взаємопов'язані, оскільки є складовими одного інституційного утворення. Історія вищих кооперативних навчальних закладів дозволяє ніби через призмусяти осягнути економічну історію епох, регіонів та держави, а вики новітньої доби та здатність відповідати на них — це найсправедливіший індикатор визначеності місії кооперативної освіти в інституційному розвитку українського суспільства.

Зміна класичної парадигми споживчої кооперації зумовлює необхідність оновлення змістового наповнення кооперативної освіти у напрямах:

1) побудова нової концепції співпраці з бізнес-структурами — співавторами відповідних часові освітніх програм за програмою кооперативної освіти CO-OP EDU (досвід канадського Університету Манітоби, німецького Байройтського університету); співпраця із міжнародними організаціями, зокрема ЮНЕСКО, які саме кооперативні ЗВО вважають майданчиками для інноваційного оновлення, розвитку кооперативів та, одночасно, удосконалення кооперативної освіти (досвід Белгородського університету кооперації);

2) упровадження механізму ефективної інтеграції ланок “наука — освіта — виробництво” за посередництва інноваційного освітнього інструменту — віртуального навчального підприємства, інноваційних освітніх технологій — продуктивного навчання, кооперативного навчання; перетворення кооперативних ЗВО зі структур академічних у структури академічно-підприємницькі.

Перспективи подальших досліджень з проблеми. Технології продуктивного навчання, кооперативного навчання, поряд із віртуальним навчальним підприємством — навчальною платформою як інноваційним освітнім інструментом, наразі не стали предметом широкої апробації в освітній практиці підготовки фахівців у вітчизняних ЗВО, що залишає простір для подальших досліджень означеної проблеми.

Надійшла до редакції 22.12.2017

Liudmyla Koval, Viktoria Tserklevych. *Integral Principles of Consumer Cooperatives and Cooperative Education Functioning: Answers to the Challenges of the 21st Century*

The article is devoted to the substantiation of the integral principles of consumer cooperation and cooperative education functioning and development in the context of the 21st century challenges. The research methodology includes synergistic ideas about nonlinearity, the complexity of educational systems, the concept of unity and interconnectedness of educational phenomena and processes, the theory of scientific knowledge, the leading ideas of methodological approaches to training specialists in the XXI century (activity, competence, systemic). Results. The content of the global challenges the traditional paradigm of higher education is facing is succinctly defined. The rational grounds for the emergence and implementation of the idea of cooperative education as a functional component of consumer cooperation (educational system in

the economic system) are substantiated. Changes in cooperative education during the twentieth century were traced. Modernistic interpretations of the definition content "cooperative education", "cooperative learning" are presented. The mechanism of integration of the "science-education-production" links through the educational platform as an innovative educational tool (educational activity experience of Khmelnytskyi cooperative trade and economic institute) is described. Scientific novelty. For the first time, a comprehensive interpretation of current definition of the terms "cooperative education", "cooperative learning" is carried out; the mechanism of integration of "science-education-production" units in the HEI on the basis of the innovative educational tool — the training platform was proposed; the organizational structure of the virtual enterprise PJSC "Chance" (the training platform of KCTEI) is presented. Practical significance. The efficiency is substantiated and the content lines of experience in implementing the innovative educational tool — the virtual enterprise of PJSC "Chance" KCTEI in the educational practice of the HEI are outlined.